

DIARI DEL MESTRE JOSEP PIÑOL MAURI DE L'ESCOLA PÚBLICA DE NENS DE VALLS. ANYS 1853-1855

Pilar Vives Corbella

Paraules clau: Ensenyament, segle XIX, Valls, història, dones.

Resum: L'autora ha volgut recuperar la memòria de l'escola pública vallenca de mitjan segle XIX, a partir del diari del mestre Josep Piñol Mauri, conservat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. El contrast amb documentació escolar dels arxius locals ha permès refer el context històric de la ciutat, tant l'àmbit polític com el social; l'analfabetisme i el treball infantil. Tot i que l'escola referent és la de nens, el document ha ajudat a aportar dades de l'escola pública de nenes, el seu inici i el nom de la primera mestra, Rosa Batalla de Comerma.

Abstract: The author wants to recover the memory of the state school of Valls in the middle of the XIXth century, starting from teacher Josep Piñol Mauri's diary, which is kept in Arxiu de la Ciutat de Barcelona. The contrast with school documents from the local archives has enabled to rebuild the historical context of the town, both political and social, the degree of illiteracy and children's labour. Although the reference school is the boys' school, the document has helped to bring forward data from the girls' school, how it started and the first teacher's name, Rosa Batalla Comerma.

Introducció

He de manifestar el meu agraïment a l'arxiver Jep Martí per aquesta troballa. El document estudiat es conserva a Barcelona, concretament a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

Les fonts històriques, especialment les escrites, ens permeten analitzar el context i proporcionar-nos molta informació. D'una banda, explícita en el text, en el missatge

que ens vol proporcionar l'autor i, de l'altra, implícita, que pot passar desapercibuda, i cal extreure-la per aprofundir en la reconstrucció de com era la societat de què fa esment el present document. Aquest diari escolar n'és un bon exemple.

El diari del mestre Piñol Mauri de l'escola pública de nens de Valls, anys 1853-1854 arriba fins al febrer de l'any 1855. Està escrit a mà, en castellà i amb bona lletra, tal com correspon a la professió. Aquest diari és una finestra oberta al dia a dia del mestre, a més permet un estudi ampli, a diferent escala i aprofundir en la vida diària d'una escola pública de nens d'una vila pagesa i industrial en un marc històric i temporal llunyà a l'actual i molt intens, com el Bienni Progressista, de quan la vila tocava sostre a tots nivells, abans de començar la davallada.

L'existència d'un bon fons documental referent a l'àmbit escolar en els dos arxius vallencs ha permès afrontar i contrastar la documentació vallenca amb el diari del mestre i descobrir coincidències que ens apropen al Valls coetani del text.

Aquest és l'objectiu del present estudi, és a dir, descobrir i difondre el dia a dia de l'escola i, en un exercici d'empatia, posar-nos al lloc del mestre i dels xiquets de l'escola pública vallenca. A més, enceta la història d'un període de la vida dels vallencs plena de sentiments i emocions, com és el de la infantesa, que no ha estat estudiada i ha passat de puntetes per la història de Valls. El fet que el document es conservi fora de la nostra ciutat permet conèixer, difondre i apropar Valls als forans.

La tècnica narrativa pedagògica que s'utilitza en el diari escolar ha estat una eina força habitual entre els pedagogs i mestres de la *nova escola* o *escola activa* d'inicis del segle xx, com en Freinet i Mario Lodi, la Rosa Sensat o el Ferran Rahola durant la guerra i també d'altres no tan reconeguts. No se'n coneix cap de tan antic, sobretot en aquestes contrades. El més sorprenent és trobar-ne un aquí, en una senzilla escola d'una ciutat no gaire gran, a mitjan segle xix, i d'un mestre el qual no ha transcendit i la història l'ha mantingut en l'anonimat fins ara.

El diari del mestre és una eina de descripció i enumeració d'activitats quotidianes i una reflexió de la tasca diària del docent. Una feina que requereix una rapidesa de reflexos, de sentit comú i de resolució de conflictes amb immediatesa i on no hi té cabuda, moltes vegades, l'actuació reflexionada. És després quan el mestre, tot sol i en silenci, pot pensar en la seva tasca.

El diari ajuda a la reflexió i moltes vegades també és una teràpia. I aquesta és, pràcticament sempre, la seva funció, la reflexió del propi docent sense transcendir de l'aula i l'escola, sense un futur lector. Però aquest no ha estat el destí d'aquest diari del mestre Piñol; l'atzar i el temps l'ha portat a Barcelona i li ha atorgat la categoria de document històric, ampliant la simple reflexió inicial. I dic l'atzar perquè no se sap com, ni quan, ni a mans de qui va arribar a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

FITXA TÈCNICA DEL DOCUMENT

AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona).

Sèrie Manuscrits Ms. Núm. 180.

Títol del document: *La escuela pública ampliada de Valls. Diario de las escuelas de José Piñol Mauri.*

Autor: José Piñol Mauri.

Data: Curs acadèmic 1853, 1854, 1855 (una part).

Tipologia de document: Dos quadernets de paper, mida quartilla, diari manuscrit redactat en llengua castellana.

Resum del diari

Piñol inicia el diari el mateix dia que comença el curs, l'1 de setembre, i com era habitual s'encomana a Déu perquè l'ajudi en les "penosidades" de l'ofici i contribueixi a no castigar tot pegant els alumnes, els quals, segons diu, no callen mai. No obstant això, fa tot el que pot per aconseguir silenci a l'aula, ja que són difícils. Hem de tenir en compte que no reben cap educació a casa i molts d'ells són pobres. A l'escola hi ha dos mestres: ell i el mestre Oliva, amb els respectius ajudants davant d'uns 300 alumnes, dels quals habitualment en falten una cinquantena, o més.

La seva classe és a la sala gran i té uns vuitanta alumnes. Fa vuit seccions per prendre la lliçó a dalt de la plataforma, fan lectura diària, aritmètica, càlcul, història, ciències naturals i dibuix lineal, tot en castellà; i dissabtes a la tarda, religió i doctrina en català. Els exercicis d'escriptura els fan en les pissarretes i els "cartipacios", també fan "palotes" i ganxos. Algunes famílies no poden comprar els "cartipacios" ni la ploma, i ell opina que el material hauria de ser gratuït i anar a càrrec de l'ajuntament per millorar l'educació del poble. Els alumnes més avançats tenen cura de tallar les plomes cada dia i posar els problemes d'aritmètica per alleugerir la feina i tenir-los ocupats. Dijous a la tarda no tenen escola, perquè és dia d'"asuetto" i aprofita per castigar, llavors els castigats es queden a l'escola sense dinar. L'horari, al matí, és des de les nou fins a les dotze; a la tarda entren a les dues i surten a les set, al maig entren a les tres. El curs comença el primer de setembre i acaba a primers d'agost. Es fan exàmens cada mes i, després del rosari, es fa el repartiment de premis en bitllets de qualificació o estampetes, ell critica aquells que ho fan amb diners. El Reglament intern prescriu que el mestre els ha d'acompanyar a rebre els Sants Sagraments a la parròquia, en aquest cas a la de Sant Joan (un dia ho fan a les sis del matí per poder entrar a escola a les nou). També cada dia de festa ha d'anar a missa acompanyat dels alumnes. A missa passa llista i sempre n'hi falten una trentena. A classe, comenta que controla l'assistència a l'entrada abans de l'oració, però la normativa canvia i es fa abans de sortir de l'escola. També fan campanes (absències) sobretot durant la verema. Es produeixen situacions com la del fet que se li escapen i surten sols, s'enfilen per les columnes i el mestre es penedeix astorat

perquè podien haver pres mal. També, per exemple, quan van a missa passen pel carrer de la Cort perquè la muralla està enfangada per la pluja, o bé planten arbres al Pati (es refereix a la plaça, ja que en aquell temps no en tenien de pati) i l'alcalde ha d'anar a suplicar que no s'hi acostin... Totes aquestes anècdotes proporcionen un realisme que ens apropa a la vida intensa de la quitxalla d'aquella època i, en definitiva, a la història de la infantesa val·lenca.

El 8 de gener de 1854 explica que s'obre una escola d'adults nocturna, després de la dels petits, des de les set fins a les nou del vespre. Aquesta escola també corre a càrrec dels mestres, i reben una ajuda per part dels alumnes. Tot i que l'ajuntament no els dóna res, no es queixen. No se sap si es tracta de la primera escola d'adults de Valls, però comenta la tardança en obrir-la per no quedar clar el pagament dels mestres. També a l'escola es fan classes de llatinitat, a càrrec d'altres professors.

Les anotacions del mestre mostren les males condicions de les latrines, insuficients, en demana dues, una per a cada escola. També esmenta les condicions laborals, l'anada a Barcelona per examinar-se per a les oposicions, el fet que cobren poc, l'ajuntament també paga poc per l'habitació, i com van els mestres a Reus a una reunió per assabentar-se i instal·lar la Sociedad de Socorros Mutuos per a mestres. A la vegada, podem conèixer la meteorologia, la pluja o la neu que influïa en la vida escolar, així com la política. Un aldarull "de paisanos" i un pronunciament van fer que es tanqués l'escola el dia 16 de juliol de 1854. I de més tristes en passaven: una invasió de còlera feia tancar abans de vacances i endarrerir el començament de curs, era l'epidèmia de 1854. Per aquest motiu es retarda l'inici de curs. El febrer de 1855 deixa d'escriure.

El mestre

Es tenen notícies del mestre José Piñol Mauri de 1842 en el llibre de visites¹ i en la correspondència municipal de 1851 on queda reflectida l'ordre d'inspecció segons la qual li volen tancar l'escola de nivell superior per manca d'alumnes, ja que s'argumenta que hi ha massa escoles a la vila. Un temps més tard, en deixava constància l'inspector a partir de la visita de l'11 de març de 1851 i en destacava l'augment d'alumnes. El 21 de juliol de 1853 el mateix inspector diu: "Habiendo presenciado los exámenes de los alumnos he quedado muy satisfecho del buen estado de la Escuela, de los progresos de la enseñanza y de las acertadas disposiciones del profesor." Aquesta escola, que corria el risc de tancar-se el 1851 per manca d'alumnes, vuit anys més tard, el 1859, gràcies a la bona disposició i professionalitat del mestre Piñol ja no pot admetre més alumnes, perquè no hi caben, segons deixa constància la Comissió d'Instrucció en l'acta de la visita.

¹ AHCV. Libro de Registro de visitas de la Escuela superior de Valls, 1856-1906.

Posteriorment trobem el mestre treballant a l'escola elemental superior El Colegio Vallense. En les actes municipals de 1865² es manifesta el reconeixement de la seva tasca i segons el llibre de les visites d'inspecció³ va ser molt ben considerat. Hi pot haver la hipòtesi que també fos un dels fundadors l'any 1859 de la Casa de Misericòrdia, anomenada més tard Casa Caritat, juntament amb Josep Coll i el metge Josep de Sojo, tots ells membres de les Conferències de Sant Vicenç de Paül, segons les actes de la mateixa institució.⁴

La seva relació amb el consistori municipal era bona, com ho manifesta el tracte de confiança de la carta personal tramesa des de Tarragona a l'ajuntament l'any 1865, dirigida als "bons amics Queralt i Veciana" en què suggereix noms de mestres per a la seva suplència. Se sap que va començar a exercir de mestre a Valls des del 1842 fins al 1865, segons manifesta el següent certificat:

Constando en el Ayuntamiento el buen comportamiento y desempeño del profesor José Piñol en la clase elemental superior que tuvo bajo su dirección en esta villa desde el año 1848 al mayo del presente, se acordó se le librase un certificado como se solicita en la instancia que ha presentado.

Des de l'any 1842 fins al 1848 estava en situació d'interí; per això no consta en el certificat, però sí en el llibre de visites de l'escola. Sabem que va renunciar al càrrec l'abril del mateix any,⁵ potser per dirigir-se a una escola de Tarragona. Un any més tard hi ha un altre mestre al seu lloc: es tracta de José Olmedilla, que hi serà uns cursos, segons consta al llibre de visites de l'escola superior.

La plaça que ocupava era definitiva per oposició, segons explica en el diari, per l'examen que va fer a Barcelona, possiblement a la Universitat, ja que el rector de la Universitat de Barcelona era el màxim càrrec de la Junta d'Instrucció Pública a Catalunya.

La visió que es tenia d'ell entre la comunitat educativa i la Junta d'Instrucció era molt bona, tal com manifesten els exemples anteriors. A més, el fet de ser triat per portar l'escola superior a la seu del col·legi de segona ensenyança i fer-se càrrec de l'internat encara ho reafirma més. Aquesta imatge contrasta amb la que té ell de si mateix, segons es desprèn del diari, ja que es mostra insegur i poc satisfet, demana ajuda a Déu només en començar el diari, s'exigeix molt, es preocupa per la imatge que poden tenir d'ell si no li van bé les coses. Això ens pot fer pensar

² AMV. Actes Municipals. El 10 agost de 1865 es fa esment del deute que té l'ajuntament amb el mestre per les obres d'una escala al col·legi de segona ensenyança. El 8 de desembre de 1865 consta que se li lliura el certificat de serveis i comportament.

³ AHCV. Libro de Registro de visitas de la Escuela superior de Valls, 1856-1906.

⁴ AMV. Fons Casa Caritat.

⁵ AHCV. Fons municipal. Correspondència del maig de 1865. Carta de la Junta d'Instrucció primària a l'alcalde on s'exposa la vacant de l'escola superior per la renúncia del mestre Piñol i se sol·licita un mestre interí.

que sabia que era ben considerat i no podia fallar a la Junta ni als pares dels alumnes. Sembla que sigui una persona molt religiosa, però pràctica, molt responsable per a la feina i amb vocació de mestre com demostra el fet d'escriure. Respecte a l'opinió que en té de l'administració, i en conjunt de la població l'explica clarament, el dia 24 d'octubre de 1853:

Los pueblos no conocen sus verdaderos intereses; no aprecian debidamente la enseñanza, cuando escatiman la dotación a sus maestros obligándoles a trabajar en otra cosa que no sea su respectiva escuela.

Per a tothom és coneguda la situació econòmica que passaven els mestres, els quals acabada l'escola anaven a portar comptes o fer repassos.

Respecte als seus estudis i titulació no s'ha trobat cap notícia, tot apunta que tenia formació acadèmica reglada que li permetia fer classes de nivell superior. S'examina d'oposicions a Barcelona i és escollit per l'ajuntament com a professor per dirigir l'internat del col·legi de segona ensenyança, a la vegada que ho fa de l'escola de primària del mateix col·legi municipal, com s'ha esmentat anteriorment. Així consta en el full de condicions d'admissió del Colegio Vallense de 2a Enseñanza dirigit per l'advocat D. J. Bpta. Prats: "En dicho col·legio está establecida la Escuela Pública Superior dirigida por D. José Piñol y Mauri."

Era freqüent trobar mestres sense titulació, fins i tot a la dècada dels quaranta. A les comarques de Tarragona no es va poder estudiar magisteri fins que es va obrir l'Escola Normal de Mestres; el 1843, per a homes, i més tard, el 1863, es va crear l'Escola Normal de Mestresses. Hi ha dos exemples d'obtenció de certificat d'idoneïtat de mestres que il·lustren molt bé la qüestió de la preparació i la seva titulació. A principis de segle, unes persones nomenades per l'ajuntament, entre les quals hi havia un altre mestre, feien un examen a l'aspirant a mestre; si el superava li donaven un certificat d'idoneïtat. A la dècada dels quaranta encara se seguia fent a Valls, fet criticat pels mestres que tenien títol per estudis. L'*Efemérides* publicada a la *Crònica de Valls*⁶ n'és una mostra:

16 junio de 1819. La Junta formada en Barcelona para examinar los sujetos que quieren habilitarse para enseñar las primeras letras declara que Benito Vallespinosa, vecino de Valls, después de justificar su pureza de sangre y de ser tenido por leal español adicto al monarca y de ser capaz en doctrina cristiana, ha practicado su examen, acreditando ser hábil en leer el Catalán y el Castellano y en el escribir y mediano en leer Latín y en la Gramática, la Aritmética, por lo que se le cree acreedor del título de maestro.

L'altre exemple és d'uns anys més tard, *Efemérides* el 10 d'octubre de 1925:

Los señores Ramón Camí, maestro de Reus y Juan Cañellas, comerciante de Valls, nombrados por el ayuntamiento de esta villa para que mediante examen certifiquen la idoneidad del señor José Miracle Recasens para impetrar el título de Maestro de primeras

⁶ *Crònica de Valls*, 16-06-1928.

letras, declaran entre otros extremos que dicho Miracle está al corriente de Ostología, Ortografía y buen acento de la lengua castellana y no menos de la latina y la castellana.⁷

El mestre parla d'uns dies en els quals es posa malat, però assisteix a classe; i d'altres, en què ja no pot més i deixa d'anar a treballar. En aquestes circumstàncies, alguna vegada se'n feia càrrec l'ajudant, però fa entendre que els xiquets no podien anar a escola, fet que li preocupava molt perquè "vagaban" pels carrers i places, cosa que estava prohibida. El dia que van anar els mestres a Reus a una reunió per veure com funcionaven els "Seguros Mutuos para Maestros" l'escola va estar tancada amb el permís de la Junta. Aquest tipus d'associació mútua tenia la funció d'ajuda laboral en cas de malaltia i d'accidents, com en d'altres oficis. És la primera vegada que es parla de la mútua per a la professió dels mestres, no se sap si es va portar a terme a Valls en aquell moment, però a finals de segle es torna a parlar ja com a fet.

El mestre Josep Piñol, malgrat exercir vint-i-tres anys a Valls, possiblement era de fora. Dues raons ens porten a aquesta hipòtesis: en primer lloc perquè quan arriben les vacances diu que se'n va cap a casa uns dies i, en segon lloc, perquè no acaba els seus anys de docència a la nostra vila.

Els alumnes

L'escola del mestre Piñol era superior i, per tant, tenia els grans de la primària, barrejats des dels nou anys fins a endavant, també un de catorze que li creava molts problemes de conducta. Tot i això era una gran millora disposar de dues escoles per partir les dues etapes: l'elemental i la superior, ja que en moltes d'altres de la privada estaven tots junts. No serà fins el 1906 quan a Valls es crearà l'Escola Graduada, que serà de les primeres de la província, la qual facilitarà les classes per nivells i edat. Segons la procedència social de l'alumnat, pel que esmenta, hi trobem molts fills de pagesos i d'obrers, entre els quals destaquen teixidors, blanquers, filadors i la majoria pobres, algun d'orfe, sense pares i amb un parent que li fa de tutor i que no apareix per l'escola ni quan el crida el mestre. Amb un segle de guerres i epidèmies no ens ha d'estranyar que sempre es destaquí la figura del tutor, tot i que moltes vegades no era ni familiar, podia ser l'amo del qui depenia com a aprenent. Podem imaginar-nos la majoria d'ells amb espardenyes, fins i tot a l'hivern.

A escola, segons escriu eren uns tres-cents nens repartits entre les dues classes, però per sort o per desgràcia normalment en tenia uns vuitanta. Cal tenir en compte que en tot el segle l'abstencionisme era molt gran perquè anaven a treballar des dels sis anys (anomenats com a xinxes de la fàbrica) i eren molt esperats, ja que era mà d'obra barata, tal com passava amb les dones. Alguns l'enganyen sense anar a missa, cada dilluns comenta aquells que han faltat, a vegades deixa entreveure que algun no va a classe amb el consentiment familiar.

⁷ *Crònica de Valls*, 13-10-1928.

Tot just comença el curs 1853 i un pare es queixa del seu fill perquè no avança; però el nen va fer 200 faltes per malaltia. Així doncs, el mestre reconeix la condescendència del pare i lamenta no haver-lo donat de baixa, segons el Reglament intern.

Una tarda que tenia feina dins de l'aula els va deixar sortir cap a casa sols i es va penedir sempre per la desgràcia que podia haver passat, tal com explica, ja que se li van enfil·lar i corrien entre les columnes i es van ficar a cal porter. Aquesta escena ens situa clarament als finestrals del segon pis de Sant Roc, i a qui ho coneix no li estranya que s'espantés, en tractar-se d'un segon pis i decidís que mai més ho podia tornar a fer. També podem imaginar-nos la placeta del davant de la façana de l'edifici, quan explica les aglomeracions, els crits i els jocs que fan quan s'esperaven per entrar a escola, ja que una hora abans d'entrar ja hi eren. Els hi recomanava que no hi anessin abans de la mitja hora d'entrar i que no fessin jocs sorollosos perquè el veïnat i la Junta s'havien queixat. El mestre era el responsable del que passava a la porta de l'escola, segons el Reglament municipal:

Los maestros de escuelas procurarán evitar por todos los medios que estén a su alcance que ninguno de sus discípulos tire piedras, insulte, provoque, ni haga otras acciones que desdiga de su buena educación.⁸

En altres circumstàncies ho eren els pares, però ell s'hi podia veure implicat:

Se prohíbe el que los niños divaguen por las calles y plazas formando cuadrillas que perturben la tranquilidad, bajo multa de 4 rs. vn. siendo responsables, tutores o curadores.⁹

Responsable davant de la Junta i els pares, sempre els ha d'avisar que no s'entretenguin a jugar abans d'anar a casa, o que no ho facin en comprar i rifar xufles i cacauets a aquells vius que es posen davant de l'escola a traficar i xuclar-los els diners.

De la lectura del diari es desprèn la imatge d'una canallada sorollosa, moguda, viva, alegre i entremaliada, amb una sensació de grup i moltes ganes de passar-s'ho bé. És tan realista el text que et posa els alumnes al davant fàcilment. Sempre van en grup i per on passen arrasen, tant és així que l'alcalde va a l'escola a demanar que avisi els xiquets que no s'atansin al Pati perquè han plantat arbres.

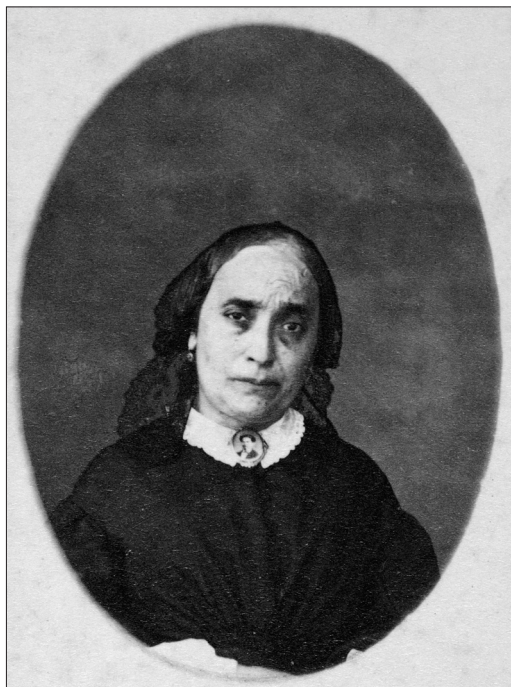
L'edifici de l'escola

El mestre parla sovint de l'escola, de l'aula, del porter però no n'anomena la ubicació. Per les dates, les coincidències amb la documentació escolar, les anades a la parròquia i la proximitat del Pati, se sap que es tracta de l'Antic Hospital de Sant Roc. Aquest edifici a partir de l'exclaustració i la desamortització de 1835, en què l'hospital es traslladà a l'antic convent dels Caputxins, es va dedicar exclusivament

⁸ Reglamento General. *Op. cit.*

⁹ Reglamento General. *Op. cit.* Art. 68.

Retrat fotogràfic de Rosa Batalla de Comerma, primera mestra de l'escola pública de nenes de Valls. AHCB. Fons Narcís Oller. Sense data.

a escoles (fet que ja era una gran millora per tenir la canalla més concentrada i amb més espai, i així ho valora el Reglament Municipal d'Instrucció Pública de 1844) a més de la de nenes de les Germanes de la Caritat o de l'hospital que ja hi eren, també s'hi encabiren les escoles públiques de nens, passant a anomenar l'Antic Hospital de Pobres com a Casa de la Instrucció.¹⁰ En el període que comprèn el diari hi conviuen tres escoles públiques, dues de nens: l'elemental de nens amb el mestre Agustí Oliva, la superior que porta el mateix mestre Piñol i la de nenes amb la mestra titulada, Rosa Comerma Batalla. Al diari es parla dels companys de professió sovint, tant dels de nens com de la de nenes, a la qual ajuda un dia a la setmana a prendre la lliçó mentre els seus vigilats per l'ajudant fan escriptura (tasca entretinguda, mecànica i en què estan quiets i més callats). De la mestra no en diu el seu nom, no obstant això, aquest s'ha pogut deduir per la documentació coetània i a més s'ha localitzat el seu retrat fotogràfic en format de targeta de visita en el fons Narcís Oller¹¹ per l'amistat que unia els Comerma i la família dels Moragas, segons testimoni epistolar. La primera mestra de l'escola pública val·lenca era Rosa Batalla, la mare del general Comerma, que també va ser alumne

¹⁰ AHCV. Fons Vives Ferrater. Libreta de notas.

¹¹ AHCB.

de l'esmentada escola. Aquesta escola de nenes va ser creada el 1844, tal com es desprèn de la:

Certificación de examen del establecimiento público de Educación de señoritas de la villa de Valls aprobada por la Comisión local de instrucción de la misma. Valls, 18 agosto de 1844. Imprenta Rafael Miracle.¹²

Pels comentaris que fa al diari, l'escola no feia gaire que havia estat condicionada i millorada, i s'havien fet obres, pintat, i aquesta és la raó per la qual rebia moltes visites de gent aliena a l'escola que anava a veure com havia quedat després de les millores. El mestre critica aquest fet i no el considera positiu, perquè distreu els alumnes. En una de les visites diu que demana als homes visitants que surtin a fumar fora pel mal exemple que poden donar. El mestre pensa que no haurien de deixar entrar visites mentre treballen i que s'hauria de tancar la porta. Pels volts dels anys quaranta trobem documentació que esmenta el vergonyós estat de les escoles públiques de la vila. Aquestes millores coincidien amb la publicació del Reglament de les escoles públiques de 1844, que possiblement va ser el primer, sense tenir en compte el de l'escola de les Germanes de la Caritat. L'escola pública de nenes i la de les monges entraven per la porta del carrer Cessat i no tenien cap comunicació amb la dels nens. Però tot i així, durant la dècada dels setanta hi va haver polèmica per la proximitat i sobretot pel fet de trobar-se en el mateix edifici.

Les escoles disposaven d'un porter que vivia al pis de sota que vigilava, feia el manteniment i la neteja. En parla quan esmenta l'incendi que es va produir a la porteria un dia mentre feia la bugada. Explica el pànic que passaren des de l'escola sense poder fer res, però per sort no es va produir cap desgràcia, es va controlar i el van apagar amb galletades d'aigua i no hi va haver cap dany personal. (Per fer la bugada o rentar la roba calia aigua calenta per desfer el sabó i la cendra, que tenia una funció semblant a l'actual lleixiu.)

La seva classe, que en aquella època anomenen escola i quan es refereixen a l'espai de l'aula en diuen peça de l'ensenyança, és a la sala gran, i podria tractar-se de l'actual sala d'actes de l'Institut d'Estudis Vallencs. Hi havia de mobiliari uns "cuerpos" de fusta llargs, en els quals hi caben uns set alumnes, possiblement eren els pupitres, hi havia la taula dels mestres damunt de la tarima i dues pissarres grans, una pissarra recuperada d'una escola privada que havia plegat. L'edifici el proporcionava l'ajuntament i la casa (habitació) també, però el mobiliari anava a càrrec del mestre, moltes vegades els seients els havien de dur els alumnes. Tal com contemplava el Reglament del col·legi de les Germanes de la Caritat, en el seu cas no, ja que anaven juntament amb les taules. Comenta el mal estat de les latrines, dues les considera insuficients per les dues escoles pel nombre d'alumnes i per haver-n'hi de diferents edats: "[...] concurren a evacuar a un mismo paraje".

¹² AMV. Fons Moragas. Recull d'articles. Exposició Bibliogràfica, 1927.

Mètode, materials, assignatures

El mestre que parla té voluntat d'il·lustrar com es treballa a l'escola. En el moment en què explica l'organització que duu, el funcionament i les matèries, podem pensar que volia que el seu diari fos llegit, perquè és didàctic.

L'horari era el matí fins a les 12, a la tarda fins a les 2 (a l'hivern) i a les 3 a partir del primer de maig. El mestre tenia l'obligació d'anar-hi mitja hora abans per preparar-se a classe; malgrat això alguna vegada no ho fa perquè s'havia trobat algú pel carrer i com que la conversa era interessant havia fet més tard, tot i que ho lamenta, per no complir amb l'obligació i per anar després de bòlit.

Les classes comencen amb l'oració i revisió de neteja i acaben també amb l'oració i passar llista d'assistència (segons el Reglament de 1853, en l'anterior es feia en entrar, el diari comenta el canvi).

Les vacances de Nadal eren fins l'endemà del dia de Reis. Les de Setmana Santa sembla que eren a partir de Dijous Sant i les vacances d'estiu les tenien el mes d'agost. Dijous a la tarda no hi havia escola.

Dissabte a la tarda, com ja era tradicional, es feia classe de doctrina en català. Hem de tenir en compte que era l'única que es feia en aquesta llengua perquè la llengua vehicular de l'escola havia de ser el castellà. El mestre critica aquest fet, ja que no hi està d'acord però diu textualment que prefereix no entrar-hi.

El dia de la Candela no era festa, però molts faltaven a escola.

El 2 de maig era festa per festa nacional, en commemoració de la guerra del Francès, per la fira de juny que era de bestiar i el primer d'octubre la festa per S. M. el Rei, el consort de la reina Isabel II, que es deia Francisco.

Segons prescripció legal, tots els mestres havien de portar els alumnes a missa i als Sants Sagraments els dies de precepte. Pensem que sortien de l'escola en files, segons comenta d'uns xiquets grans que els hi fan burla repetint: "ram pataplam". Normalment l'itinerari el feien per la muralla, excepte un 6 de novembre perquè: "Hemos ido a misa como de costumbre pasando por la calle de la Cort a causa del barro que se pone en la muralla cuando llueve." La muralla encara tenia poques cases, quedava fora vila i el carrer de la Cort era l'únic que tenia unes lloses que feien de passeres (l'empedrat no es va fer fins la dècada dels setanta).

El dia que tocava rebre els Sants Sagraments quedaven els mestres amb el rector i els capellans de la parròquia, però primer s'havien de confessar i com que eren tants, el 16 de setembre de 1853 hi van haver d'anar a les 6 del matí per poder arribar a les 9 a l'escola, va ser l'única vegada. A cada missa passa llista, normalment n'hi falten uns trenta, algun dia més, i pel que sembla són els mateixos. A un l'expulsa perquè "se ha jugado la misa" i també perquè falta molt, està a la tutela d'uns oncles i diu que són pobres. A un altre que també ha faltat a missa i enganya els pares l'ha castigat tot el dia sense dinar. A vegades li falten a missa per anar a les festes del Remei a dinar amb la família, per la fira; si fa bon temps, per anar al Bosc, moltes vegades coincideixen amb sortides familiars al camp.

Un dels dies que van a missa coincideix amb el Combregar General, per la qual cosa hi han anat moltes persones malaltes i els presoners. A aquells que estaven molt malats i impeditos se'ls portava la comunió a casa, a l'hospital i a la presó. Per aproximar-nos a comprendre una cerimònia ja perduda no hi ha ningú millor que mossèn Ribas; encara que més tard, explica amb tot detall que:

La senyalava amb les campanes grosses de dos quarts de vuit a les vuit del matí. Acabada la missa [es fa la processó, al cancell la germandat de la Fraternal passa llista i multa els que no hi van, ja que és de Socors Mutus, en aquelles dates encara no hi anava perquè va ser fundada a la dècada del vuitanta], seguia la música i la banda que tocava la marxa reial al sortir lo Sagrament de l'Església, de l'Hospital i de la presó, detrás de la música va la bandera de l'ajuntament. Per los carrers se veuen los balcons adornats amb domassos, vànoves i cobrellits, a l'arribada a l'hospital, lo tàlem se queda amb los de la Fraternal i l'ajuntament, la Junta, el clero pugen a la sala de malalts...¹³

El mestre no comenta la cerimònia per tractar-se d'un fet molt quotidià que ara ja no es fa. El dia 30 d'abril fan la primera comunió, que també hi van amb el mestre.

Precisament les tardes dels dijous el mestre les aprofitava per castigar aquells que es portaven malament, ho havia de fer sovint. A quatre els castigava pel bany; a molts per saltar-se la missa el diumenge; a un, per mentider; a un altre, per robar el material dels altres i no voler confessar. Aquells que es quedaven dijous a la tarda no marxaven a dinar a casa, ja que aquell dia no dinaven, i sempre ho feia amb el coneixement dels pares o tutors, perquè no patissin pensant-se que estaven jugant pels carrers i places, com sempre feien.

Les reflexions sobre els càstigs són molt freqüents, sobretot els càstigs corporals. Aquesta era la seva debilitat, i conscient de si mateix, quan comença el diari s'invoca a Déu per ser fort davant d'ella. Cada cop que els pega reflexiona i ho expressa amb sentiment, no vol fer-ho, però se li escapa la mà i algun dia el cinturó i el peu. Una vegada un pare es va queixar a l'alcalde del mestre, perquè havia donat una puntada de peu al seu fill. A un nen li va pegar tan fort que es va quedar sense respiració i tot espantat va demanar disculpes al pare. Comenta que perd el control, que no els pot fer callar, que és impossible el silenci. Un dia explica amb alegria que ha canviat de sistema per castigar, premis en lloc de "cachetes". Això sembla que li funciona i ell està més content i els nens no cal dir-ho: "...qué bonito es premiar, él no cabía en sí de alegría y yo de satisfacción".

La llei prohibia els càstigs corporals:

Con la mayor severidad será castigado el profesor que maltrate de obra a sus discípulos debiendo establecer un sistema racional de premios y castigos; y cuando éstos no bastan, deberá poner el caso en conocimiento en caso de la comisión local.¹⁴

¹³ AMV. RIBAS VALLESPINOSA, Eusebi. "Costums de la parròquia de Sant Joan Baptista de Valls". 1915. Manuscrit.

¹⁴ AHCv. Fons Mercadé. Article 14. Instrucciones Tarragona, 24 d'agost de 1853.

No ens és estrany, ja que el càstig corporal era habitual, però a poc a poc els reglaments ja contemplaven el tema, molts no els aconsellaven i d'altres els prohibien. El Reglament de l'escola de les Germanes de la Caritat de 1842 en té un apartat:

Sólo se castigarán con severidad las faltas graves, podrán ser expulsadas segun la Junta de Beneficencia. Las faltas leves se conseguirán con indulgencia. No castigo alguno corporal y para aconsejarles procurarán estimular con propina.¹⁵

El sistema del premi és vist com una innovació pedagògica segons podem llegir en el diari, hi havia premis monetaris, criticats negativament pel mestre, i el d'uns bitllets i estampetes. Les nenes de les germanes de la Caritat que destacaven, portaven tot el cap de setmana una cinta al coll, com a premi, i la tornaven dilluns. A les darreries del mateix segle, les memòries escolars i els pressupostos, conservats en el fons municipal, compten amb una partida per a premis, que són d'estampes i confits. Aquest tema encara continuarà tenint polèmica a inicis del segle xx, tal com queda reflectit en el tema d'una conferència per als mestres sobre els càstigs corporals, i en les targetes o els quadres d'honor o comportament, que s'han conservat materialment i en el record.

Com que en té normalment vuitanta, fa vuit seccions de deu i té un ajudant, com es contemplava en totes les escoles. El funcionament de seccions va ser molt emprat, fins i tot en la dècada dels seixanta es feia servir, en les escoles religioses que encara tenien caire decimonònic. La secció anava per ordre de nivells, marcats a l'hora d'aprendre la lliçó, a dalt de la tarima. El primer era qui responia més bé; quan el mestre preguntava si un no s'ho sabia i el del darrere sí, aquest li passava al davant. El punt d'honor i rivalitat mantenia l'estudi, malgrat que fos d'una manera competitiva.

El material d'escriptura emprat són les plomes, que molts cops anomena canyes, a les quals han de fer punta, cosa que fa fer als avantatjats quan han acabat la feina, com també posar problemes de càlcul, i així els té entretinguts. Aquells que comencen o van endarrerits treballen l'escriptura en les pissarretes individuals i cartipassos mentre fan els "palotes" i ganxos del mètode Uturzaeta (cal tenir en compte que fan moltes faltes d'assistència i no es posen mai al dia). Cada dia havien de fer lectura, cosa que era molt difícil fer-ho fer a tots individualment cada dia.

Aquest sistema dels "palotes" va ser molt popular fins als parvularis del segle xx, i les seccions per aprendre la lliçó de memòria o "carretilla" van ser vigents fins a les escoles franquistes, excepte durant la Mancomunitat, en algunes escoles i en les de la Segona República en totes.

El dibuix lineal és presentat com una novetat per l'interès que desperta en l'alumnat. La funció pràctica que pot tenir és comparable a l'arribada dels treballs manuals més tardans o a la tecnologia dels anys setanta del segle xx. El material per dibuixar l'han de portar de casa, i el problema el trobem en aquells que per motius econòmics no poden portar la làmina de dibuix.

¹⁵ Reglamento Escuela de las Hermanas de la Caridad de 1842. Art. 14.

Les reflexions sobre l'ensenyament de ciències naturals del senyor Piñol no deixen de ser peculiars. Considera que si s'expliquen bé atreuen massa l'interès dels alumnes i poden caure en el lluïment personal del mestre, i això no pot ser. D'aquest fet deduïm que en aquell moment es donava molta més importància a les assignatures considerades instrumentals com són les orientades a aprendre a llegir, a escriure i a comptar, excepte la Història Sagrada. En cap moment parla de les excursions, de sortir per l'entorn per fer les classes, encara no havien arribat les sortides pedagògiques, excepte a la missa dominical i a les cerimònies religioses, ni el carnaval a l'escola, d'aquesta festa en fa esment, però com a festa de la vila a fora. El recurs memorístic és emprat sovint en petites lliçons amb l'objectiu de fer exercici mnemotècnic i no pas tant com aprendre un contingut de l'assignatura. Tant aquesta tècnica com la de la còpia se li atorga un objectiu en si. I en una aula d'una ràtio tan nombrosa és una manera de fer callar i individualitzar una mica.

Marc legal: Llei, juntes d'instrucció

La Constitució de 1812 va començar a donar importància a la instrucció i va passar les competències als municipis. En cada població es creava una Junta d'Instrucció que depenia de la Junta Provincial i a finals de segle, de la Universitat de Barcelona. La Junta Municipal estava presidida per l'alcalde i la formaven un regidor de l'ajuntament, el rector parroquial, algun facultatiu i algun contribuent local destacat de la cultura. L'ajuntament havia de vetllar pel funcionament escolar, buscar i pagar mestres i proporcionar un espai, si es tractava d'escola pública. L'ensenyament no era obligatori, les escoles havien d'estar separades per sexes i s'havia d'ensenyar doctrina cristiana i fer-la aplicar.

La Junta Municipal podia fer el Reglament de les escoles públiques, seguint les instruccions marcades per la Junta Provincial. Es conserva el Reglament de l'escola pública de Valls de l'any 1844,¹⁶ que es tracta del primer per les intencions explicatives i a més deu ser l'aplicat pel mestre Piñol fins que anota el Reglament nou.

El següent és de l'any 1853, que procedeix de la Junta Provincial d'Instrucció i ja inclou l'escola de nenes. Es tardarà un parell d'anys a canviar la llei, el 1857 es promulga la Llei Moyano que marcarà l'obligatorietat fins als 9 anys amb gratuïtat relativa i que serà vigent fins a la Segona República. La Llei Moyano es refereix a la instrucció de les nenes, com és habitual separada de la dels nens, i amb matèries específiques pel sexe femení, com cosir, fer mitja, brodar i planxar a les de nivell superior, mentre que als nois se'ls havia d'ensenyar nocions d'agricultura.

La Junta d'Instrucció Pública Municipal del temps que comprèn el diari es veu que va ser molt eficient, ja que va fer millores a l'escola com obres, emblanquinar

¹⁶ AHC.V.

i pintar els “cuerpos” i segona feia sovint visites per veure el funcionament quan feien classe i als exàmens que eren públics, algunes vegades.

El mestre agraeix la preocupació municipal i de la Junta per l'escola; les visites de l'alcalde i els vocals són freqüents i vetllen pel manteniment, les obres i l'emblanquinat. Destaca a Santiago Miracle i Josep Moragas, també diu que passa l'inspector de Tarragona, però no es mostra tan content amb les visites de forasters en veure com han deixat l'escola, creu que la porta hauria de romandre tancada a les visites. Una d'aquestes visites li ha fet perdre el temps, tot i haver donat feina als ajudants; també explica que la Comissió Provincial l'ha visitat i ha destacat el bon estat del mobiliari i tot el que s'havia fet per aconseguir-ho. Per tot això, podem entreveure que hi ha hagut millores, a més l'augment d'alumnat també ho demostra.

Entre les personalitats, anomena l'alcalde, sense dir el nom, que sempre hi és per avisar el mestre d'alguna cosa, per exemple perquè no deixi anar els nens al Pati, ja que hi han plantat arbres (que feien servir la plaça com a pati d'escola?).

Les personalitats mencionades són l'alcalde, el nom del qual no cita però per les dates sabem que es tracta de Francesc Miquel, així com mossèn Pere Cavallé, rector de la parròquia —en aquell moment només hi havia la de Sant Joan—, el metge Santiago Miracle i l'advocat Josep de Moragas, ambdós molt ben considerats pel mestre per la seva tasca des de la Junta d'Instrucció Primària de la vila.

El primer és el destacat metge Santiago Miracle i Cessat, nebot del rector Cessat, germà de Francesc Miracle citat i procedent d'una destacada família vallenca per la seva cultura i estima de la ciutat, era subdelegat de medicina i cirurgia. El mestre Piñol al diari ressalta el seu interès per l'escola i diu que una persona com ell hauria de merèixer un reconeixement. Anava a visitar-lo sovint, una vegada que Piñol no hi era va anar a ajudar l'altre mestre.

Era habitual que un facultatiu formés part de la Junta Local d'Instrucció, i a les darreries de segle, per influència dels corrents higienistes, els metges hi van tenir un paper destacat. Al cementiri perviu la memòria en la seva sepultura, ja que va ser una de les personalitats que va impulsar el cementiri fora del nucli urbà per raons sanitàries.

El segon és Josep de Moragas de Tavern, jurista i polític important, i influent a la vila, d'una de les famílies vallenques més notables. Va ser diputat provincial i formà part del consistori municipal. A més, era membre de la Real Sociedad de Amigos del País de Tarragona. Posseïa una destacada biblioteca, en la qual es van formar els seus nebots Narcís Oller i Josep Yxart. El mestre li valora l'interès i la vetlla per al manteniment de l'escola. Quan hi hagué la passa de còlera li va fer anar a emblanquinat la classe de seguida i una de les millores va ser pintar els “cuerpos” de fusta on hi cabien uns set nens. Una vegada que els va fer pintar era hivern, no s'eixugaven mai i van haver de fer classe algun dia drets; els mestres es feien o havien de fer-se a tot.

El Reglament prescriu que el mestre ha d'ensenyar doctrina i ha de fer complir la pràctica religiosa, per això el mestre té l'obligació de portar-los a missa i a confessar.

tardà més d'un segle a superar, Valls tenia 16.084 habitants o "almas" de les quals 3.360 eren considerats veïns, amb molta població jove pel que destaca en el grup de nois de 22 anys, els petits i les dones no apareixen comptabilitzats, el recompte es fa en funció electoral i del servei militar.

De la situació escolar diu:

[...] una escuela pública elemental dotada con 5.000 rs. vn. Y concurrida por 85 alumnos y otra de instrucción primaria superior dotada con 6.666 rs. vn. y con 43 alumnos, otra para niñas asistida por unas 150 dotada también con 3.630 rs. vn.: todas esas asignaciones se pagan del fondo de propios; además se cuentan en la población 8 escuelas particulares, a la que asisten 50 o 60 niños en cada una y otra enseñanza de niñas a cargo de las hermanas de la Caridad con unas 150 niñas.

La superior de 43 alumnes és la del mestre Piñol que volien tancar el 1851 per poc alumnat, tal com hem vist. Les escoles més concorregudes, segons veiem, són les de les nenes, potser els nens ja anaven a treballar o com que no s'especifica es comptessin junts els nivells elemental i superior. Un altre detall que cal observar és la seva dotació, que no és proporcional al nombre d'alumnes, la qual cosa demostra la desigualtat de tracte envers les nenes i la remuneració de la mestra, que com en tots els treballs era inferior a la dels seus companys homes. En el diccionari no anomena cap més escola privada de nenes, deixant de banda la de l'hospital, se sap que n'hi havia de primeres lletres, així com de costures.

La vila en aquell moment conservava torres i alguns portals de la muralla, i els 46 carrers que tenia estaven sense asfaltar, excepte el de la Cort que estava empedrat i tenia voreres. Per tant no ens hem d'estranyar que el mestre per anar a Sant Joan, després d'un dia de pluja, optés per passar pel carrer de la Cort en lloc de l'enfangada muralla. Els edificis públics¹⁸ d'aquella època eren: el Pallol, al costat de l'ajuntament; el Pes del Rei a la plaça de les Escudelles, xamfrà Santa Margarida; la Peixateria al carrer de la Cort, cantonada amb la costa de la Peixateria; Carnisseria a la plaça de les Garrofes i el carrer del mateix nom (enderrocada); Corral del Bous; Corral del Bestiar; Abeurador de Sant Francesc; Abeurador de Farigola; Abeurador de la Vila.

Les fonts públiques del comú, segons el mestre, eren: la font de la Marsala, la font Nova, la de la Candela, la font de Farigola i la de la Salut. A la font de la Marsala i a la font de la Salut i a Mas Miquel (privat) hi havia safareig, lloc freqüentat pels petits amb les seves mares quan anaven a rentar.

Els camins estaven en molt mal estat, ja que tots eren per als carros excepte el de Tarragona cap a Lleida perquè s'estava fent la carretera.

Les esglésies dels exconvents dels Carmelites del Carme, dels mínims de Sant Francesc i la de Sant Antoni encara no eren parròquia; per això quan el diari esmenta la parròquia es refereix a la de Sant Joan. També hi havia les esglésies dels convents

¹⁸ AMV. Fons Moragas. Còpia llibre de notes de F. Miracle.

femenins de les mínimes i les carmelites, l'exconvent dels caputxins era als afores, al santuari del Lledó. L'ermita de Sant Llorenç i el seu lledoner era molt visitada, la de Sant Jeroni ja estava en ruïnes, així com la de Santa Magdalena. Hi havia un hospital de pobres que en aquell moment estava al Carme; la presó a la caserna que s'estava construint i el teatre encara s'havia d'acabar.

Els alumnes protagonistes del diari són la majoria fills de pagesos i de treballadors de les fàbriques; i molts eren de famílies pobres que no podien portar a escola ni la ploma. La vila pagesa i industrial queda plasmada al diccionari amb les dades econòmiques del comerç, l'agricultura i la indústria valenques. Amb una breu pinzellada repassem aquestes dades: del comerç, destaca l'exportació de vins i d'aiguardent, que ens ajuda a entendre la gran importància que tenia la verema per permetre no anar a escola, també s'exporten avellanets, teixits i curtits. Hi ha dues fires: l'una el primer dia de la Pasqua de Pentecosta i l'altra, el 8 de setembre, el diari també en fa esment i evidentment alguns no se les perden. En l'àmbit industrial hi havia 2 fàbriques amb màquina de vapor, una de filats de cotó i l'altra de llana; 5 fàbriques de filats mogudes per cavalleries; 13 de curtits; 10 fàbriques de teixits amb telers manuals i molts telers repartits per les cases, 1 fàbrica de madeixes de seda, 20 d'aiguardent, 5 de sabó, 7 de rajoles i teules, una de terrissa, un batan de paper d'estrassa, 16 molins d'oli i 10 de farina, 6 tintis i 15 forns, a part de les altres arts mecàniques. Si ara ens sorprèn el nivell d'indústries que hi havia, aquestes no eren en detriment del camp, ja que "[...] Todo está reducido a cultivo, presentando una rica y hermosa campiña."

La història recent dels cinquanta, segons trobem en el diccionari, encara donaria voltes en la propera guerra del Francès, i que les converses dels records astoraven els xiquets. Els més vells d'ara diuen que havien sentit explicar de petits en les tertúlies els tocs de la *Penc penc*, els fets de la Gloriosa, els aldarulls de 1869, i del còlera, vius encara en els records dels pares i avis.

Els fets que provoquen la poca assistència a classe i el tancament de l'escola, el 17 de juliol de 1854, per l'arribada d'unes "patrullas de paisanos" i un "pronunciamiento" estan detalladament explicats en les actes municipals. Aquest "pronunciamiento" és el d'Espartero, conegut per la *Vicalvarada*, que es va fer a moltes ciutats.

Davant els fets, l'ajuntament es va declarar en sessió permanent per controlar la vila, hi havia desordre, es van trencar fanals, es va convocar grups de 16 voluntaris per patrullar els carrers i es demanava que la població tingués llums als balcons i a les finestres per il·luminar els carrers i tinguessin les portes obertes per l'arribada de la tropa.

Durant el dia corria el rumor que es cremaria el vapor de Carreres i a la nit es féu realitat. A més del conflicte polític, se n'hi va afegir un de laboral, en concret, la protesta contra la mecanització que reduïa la demanda de mà d'obra. A Barcelona i d'altres ciutats ja havia esclatat i era conegut com el "conflicte de les selfactines". Els filadors de Valls es van sumar a les protestes amb la crema del vapor. Com en d'altres ciutats, el conflicte va acabar a l'octubre amb l'acord entre els fabricants i els treballadors. Tot aquest ambient no era propici per tenir els nens pel carrer,

es va fer tancar l'escola el dia 17 de juliol. Després de la proclama hi va haver un ajuntament i alcalde nou, Josep Rovira Sevina, en el lloc de l'anterior, Fco. Miquel Jener, que hi havia estat els anys 1852 i 1854.

També un full de l'impremta Pellicer en forma de programa detalla tal com van anar les festes de la proclamació de la Junta Provincial el dia 30 de juliol del mateix any.¹⁹

Fiestas con motivo de la Constitución de una Junta Provincial que ha levantado el estado de sitio. Obedeced sus órdenes, apoyemos sus decisiones. Todas ellas, no lo dudéis, tenderán a sostener el glorioso pronunciamiento a cuyo frente se encuentra el inclito pacificador de España, el Exmo. Sr. Duque de la Victoria.

Vuestro Ayuntamiento que no participa menos que vosotros del regocijo que embarga el corazón de todos los buenos, ya que por circunstancias del momento no pudo dar una muestra de entusiasmo en el pronunciamiento. Hoy que lucen mejores días, para que la alegría pública tenga su debida expansión ordena el siguiente Programa:

Te Deum amb orquestra. Ranxo de carn, pa i vi a la tropa d'aquesta guarnició i un pa de lliura a cada pobre que es presenti: gegants, àguila, cossos, tronada, castell de foc.

¡Viva la Libertad! ¡Viva la Constitución! ¡Viva Isabel III! ¡Viva Espartero y vivan O'Donell y Dulce! Valls, 30 julio de 1854.

[Firmen els regidors i el secretari.]

Així s'iniciava el període conegut com a Bienni Progressista, que va durar des del 1854 fins al 1856.

El mateix estiu del 1854 arribava la passa de còlera, de les més conegudes del segle. Des del punt de vista literari, ha quedat expressada per Narcís Oller a *Records de noi*²⁰ en la narració titulada: "L'any 54", ja que es tracta del viatge de sortida de Barcelona per dirigir-se a Valls i refugiar-se amb la família a la finca del Bosc. Precisament, aquí, durant aquesta estada s'inicià a la literatura amb el seu cosí, Josep Yxart de Moragas, futur crític literari. Mossèn Ribas,²¹ a partir de dades parroquials, data el nombre de defuncions per aquesta epidèmia en 450 persones. També explica que es tornaren a posar les capelles dels carrers les imatges que els havien fet treure el 1835 i afegeix:

La pesta acabà prodigiosament per lo que's van fer grans festes en acció de gràcies a la Verge de la Candela, celebrant-se una professó a la que assistiren 1.800 persones amb atxa y alsantse per los carrers 20 capelles, algunes molt artístiques.

Aquests actes religiosos són el Te Deum d'acció de gràcies a què es refereix el mestre. També l'historiador Vallespinosa,²² coetani de l'epidèmia, explica els detalls més quotidians de la malaltia: els nombrosos enterraments, moltes vegades precipitats. Una sèrie d'anècdotes que colpiren els records de la tradició oral i que han

¹⁹ AMV. Fons Moragas. Recull d'articles de l'exposició bibliogràfica de 1924.

²⁰ OLLER DE MORAGAS, N. *Obra Completa*. Ed. Selecta, 1985.

²¹ RIBAS VALLESPINOSA, E. *Monografia de l'Església parroquial de Sant Joan Baptista de la ciutat de Valls*.

²² VALLESPINOSA, A. *Anotaciones a la Historia de Valls por un vallense*. Edició a cura de J. PAPELL i J. QUÍLEZ. Valls: Cossetània Edicions. Col·l. El Tinter, 1999.

arribat fins a la meva infantesa, pensant llavors que eren fantasies, ara de gran les he pogut contextualitzar.

Referent també al còlera, es pot llegir un full explicatiu del comiat de tots els components de l'ajuntament provisional que serviren a la població en la desgraciada situació:

Despedida de l'Ajuntament a l'acabar el temps per al qual fou elegit, firmada per l'alcalde i tretze regidors fent notar el mèrit que contraguieren "en los tristes días afortunadamente pasados" [còlera] el rector, vicaris, comunitat, ex-claustrats, metges, cirurgians, apotecaris, germanes de la Caritat, D. Pere Joan Segú i Canyelles, infermers i demés individus que repartien la sopa als pobres, les Monges Carmelites i les de Sant Francesc de Paula, Junta de beneficència i a tots els que ajudaven a l'Ajuntament en aquells dies. Valls, 27 de setembre de 1854. Impremta Pellisser, full en foli.

Entre aquestes persones que col·laboraren amb l'ajuntament durant l'epidèmia hi havia el mestre Piñol, que no tenia classe, ja que per la passa no havien obert l'escola després de les vacances, tal com ho explica en el diari. I quan no s'anava a escola?

Petita història de la infantesa val·lenca.

Durant el segle XIX, en el conjunt de la ciutat, la població infantil era la més nombrosa. Canalleta i gresca arreu, a diferència d'ara, pel carrer es veien sempre xiquets i xiquetes cridant, cantant tot jugant com ho testifica el mestre Piñol. Segons el diari, mentre esperen entrar a l'escola fan tant soroll que la Junta d'Instrucció acorda prohibir estar davant del centre escolar fins mitja hora abans de les dues i també a la sortida per no molestar el veïnat.

Això passava només amb aquells que anaven a escola, sense tenir en compte els que entraven en contacte amb el món laboral, als sis anys, de la mà de la mare, fent jornades d'11 hores. L'abstencionisme era elevat, sobretot en el cas de les nenes, ja que alguns pares no veien la necessitat de la instrucció si havien d'anar a treballar. Anar a escola representava uns ingressos menys a la família, i també una boca per alimentar. El diari lamenta la manca de visió de les famílies respecte l'aprenentatge i formació dels alumnes. Alguns anaven a escola poc temps i d'altres no hi arribaven a anar mai.

Tot i que l'escola o el treball ocupaven la major part del temps, algunes activitats pròpies de l'edat, ja desaparegudes, com algun joc i la participació en festes assenyalsades mereixen ser recordades. Pel que es veu molts se saltaven la classe, ja sigui per anar a ajudar a casa, treballar o a "vagar por las calles" amb la colla. El diari escolar i el testimoni autobiogràfic del doctor i professor Francesc Ballester,²³ encara que sigui més tard, de la dècada dels setanta, són la millor aportació per conèixer com era el lleure dels xiquets en el segle XIX.

²³ BALLESTER I CASTELLÓ, Francesc. "80 anys a l'escenari o al pati de butaques (1869-1949). Records de la meua vida".

Amb el diari i els seus records seguirem el curs de l'any i els anomenarem breument: per començar, seguint el calendari de gener, arribem a Sant Antoni; pel diari sabem que ja se celebren els Tres Tombs, tot i que aquesta expressió no l'anomena però sí que diu que molts han anat "a veure córrer les bèsties pel carrer i els agrada anar a berenar al defora per Sant Antoni". Als pocs dies tindriem la cavalcada de Sant Pau, patró dels corders i espardenyers, l'ofici més nombrós que hi ha hagut a Valls i al qual pertanyien moltes de les famílies dels protagonistes. Una festa per a nens que espantava les criatures i de la qual encara queda constància en una fotografia d'inicis de segle XX:

Per St. Pau, tots els anys sortia una petita cavalcada al davant de la qual anava un herald a cavall, tocant unes timbales, al qual seguia un nen vestit d'àngel muntant, també, un cavall blanc. El nen tocava una campaneta i anunciava la festa, i per fi Sant Pau, amb una gran barbassa que li arribava a més de mig pit, i una espasa, molt llarga, dreta, davant seu, d'alt d'un cavall molt gros.

Ho explica així Ballester, però mossèn Ribas²⁴ hi afegeix alguns detalls més: per exemple, com que el sant tremolava (perquè tenia el mal de Sant Víctor, que a Valls en diem mal de Sant Pau) amb aquella enorme espasa com que portava la cara tapada amb una màscara, la gent deia: "Per Sant Pau, la primera màscara" i així afegia una nota coreogràfica a l'espectacle. La matança del porc al carrer i el repartiment dels "resents" a la família: una mica de botifarra negra, de blanca, "tocino", morro o cansalada. D'altres falten el dia de Sant Blai, l'endemà de la Candela, i com que és el patró dels teixidors molts acudeixen amb els pares a beneir blais i pomes per al mal de gola.

A Valls, terra de vent, pels volts de Pasqua tots anaven cap a la masia i, qui no en tenia, a l'era dels Quatre Vents a fer volar estels, tot aprofitant l'airet de Quaresma:

Les grues grosses, en aixecar-se tiraven tant, que no es podia donar-los el fil amb els dits i era precis utilitzar un petit torn o uns guants gruixuts. En voler ponderar l'alçària a què havia arribat la grua, deïem que havia baixat mullada. De vegades xiquets les robaven d'enlaire estant, tot fent pedreta i fil"²⁵

Molts alumnes del mestre Piñol no hi faltaven. El mestre no en parla, però alguns de casa benestant portaven a pasturar un anyell per menjar per Pasqua. Els fassos amb els carraus i macetes per "matar jueus" eren un espectacle per als petits els dies de Setmana Santa.

Quan comença a fer bo, molts no assistien a missa, ja que preferien anar al Bosc. Aquestes sortides no queden especificades, perquè podien ser a les ermites, a les fonts de Ferro o a la Mineta, o a ajudar el pare a fer jornals de pagès en alguna finca, però no es pot interpretar que anaven a passar el dia a la masia del Bosc perquè

²⁴ RIBAS VALLESPINOSA, Eusebi. "Monografia religiosa de Valls". Mecanoscrit particular.

²⁵ BALLESTER I CASTELLÓ. *Op. cit.*

per les condicions socials de l'alumnat, la majoria, no podien disposar de cap peça de terra ni casa de camp en aquell indret que ja començava a definir-se com a àrea d'estiueig, pròpia de la burgesia val·lenca per les bones condicions climatològiques i passava a esdevenir la nineta dels ulls de la medicina higienista.

Amb l'arribada de la calor anaven als bany, qui podia anava als de ca Terentino prop de l'hort del Pantano, com diu Ballester; però la majoria a les basses o als torrents com feien els nens de l'escola, en especial després de Sant Joan per anar a rentar-se els peus; les basses i sobretot els torrents i les nombroses fonts al voltant de la vila eren una zona lúdica per als xiquets i, fins i tot, per als més grans. Les campanes o absències de classe quan no eren laborals, sempre es feien als torrents a saltar o banyar els peus. Precisament la primera anècdota que explica el mestre en començar el diari és el càstig que ha de posar dijous a la tarda, que no hi ha escola, a uns quants que s'han saltat l'estudi de la primera tarda per anar-se'n a banyar a una bassa. Banyar-se en torrents i basses no només estava mal vist sinó també prohibit, així:

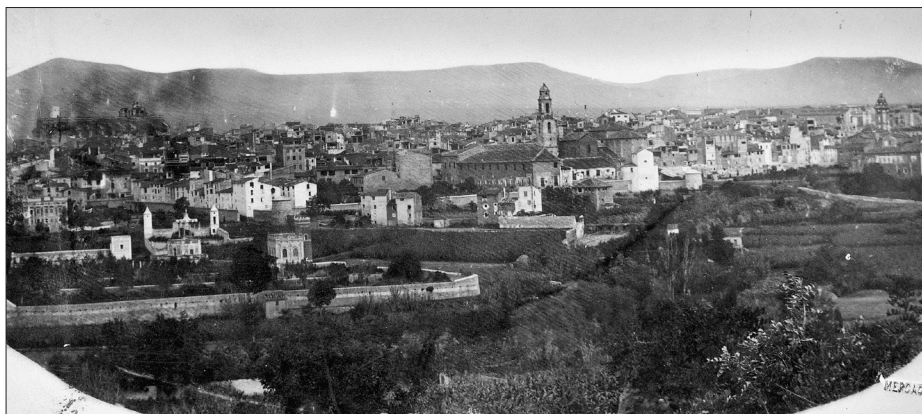
Se prohíbe el poderse bañar no sólo en los torrentes inmediatos al Pueblo si que también en las balsas de los molinos y huertos, á lo menos hasta que haya anochecido, para impedir que no se ofenda la decencia y la moral pública, bajo multa de ocho rs. que satisfaran en su caso los padres, ó Tutores.²⁶

Per la verema hi ha molt d'abstencionisme, alguns només van a classe perquè se'ls hi prengui la lliçó, i d'altres falten unes tres setmanes. El mestre amplia l'explicació dient que per la verema i per ajudar a la família fa la vista grossa si falten. Creu que es pot justificar, és temporal i no arriba a fer trencar el ritme, mentre que d'altres motius particulars a la resta de l'any no els deixa passar per no afavorir que deixin l'escola per anar a treballar i perdin l'hàbit de fer-ho. Per aquesta època el mestre no els ha d'acompanyar a missa perquè hi ha massa carros pels carrers i pot ser perillós circular amb tanta canalla. Era habitual restringir anar pel carrer en aquesta època per a no prendre mal. Només cal recordar que en el Reglament escolar de l'escola de nenes de les Germanes de la Caritat de l'Hospital de Sant Roc contempla que es tanqui l'escola durant la verema "per no exposar las miñonas á alguna desgracia per los carrers".²⁷ Per aquesta època hi havien molts cups, quasi en totes les cases i s'havien de tapar, ho feien amb argila que anaven a buscar al torrent de Sant Francesc. Això va afavorir l'aparició d'un joc de nens que feien per aquesta època i es deia Santa Lluna:²⁸ es fa una cassoleta de fang argilós com una lluna amb un fons ben prim, se la rebat per terra fent-la esclatar. L'aire comprimit l'explota, fent-li un forat, el qual ha de tapar l'altre company. Per jugar es fa el diàleg:

²⁶ "Reglamento general de policía urbana, rural y de serenos de esta villa de Valls". Ayuntamiento Constitucional de Valls. Imprenta Miracle y Cuchi, 1843.

²⁷ AHC.V. Reglament de l'escola de nenes de les Germanes de la Caritat.

²⁸ RIBAS VALLESPINOSA, Eusebi. "Folklore Vallenc. Jocs amb auca". Manuscrit particular.

Valls i el seu entorn, segons el manuscrit d'Aniceto Baldrich, *La Venatoria o La Cassa* 1816-1826, propietat de la família Jové González. Arxiu Municipal de Valls. Còpia digital.

—Santa Lluna.

—Hi ha Fortuna?

—Ja ha petat?

—Sí. Beranat!

Per la tardor també falten alumnes per anar a l'ermita del Remei d'Alcover amb la seva família, així com per la fira de bestiar, que es feia el 8 de setembre i no coincidia amb Santa Úrsula, com ara.

Qualsevol excusa era bona per no anar a escola, si feia fred no anaven a doctrina el dissabte a la tarda, alguns pares no els deixaven sortir de casa. Els trulls de l'oli es convertien en atracció per tastar les torrades d'oli nou, n'hi deien “sopa bèfia”, duïen el pa i la paperineta de sucre i els homes que treballaven els hi regaven el pa amb el rajolí d'oli. Diumenges d'octubre i novembre compraven lledons als xiquets que els portaven de l'ermita de Sant Llorenç, i que pel mateix preu també portaven els plomalls de canya per tirar-los.

Quan el mestre parla que li falten alumnes a escola per anar als salms es refereix a la cerimònia religiosa del Novenari d'Ànimes que es feia a Sant Joan pel dia de difunts. Cal dir que hi assistien molts xiquets i xiquetes atrets per la por i l'espectacle dels draps negres de decoració macabre. Aquest ritual està magistralment explicat per Narcís Oller a *Records de noi*.²⁹

M'aixecava arreu amb el cor oprimat d'emoció i començava a sortejar el sinuós caminet que ens obríem per aquell sembrat de dones agenollades. Aquestes eren a mils... Vells i criatures ocupaven aquells bancs que arrencaven dels angles del presbiteri, i en llur respatllet s'estintolava per banda, fornida columna d'homes de certa edat. Tota aquella gernació vista d'esquena, les dones amb mantellina o caputxó, els homes amb llurs abrics

²⁹ OLLER, N. *Obra Completa*. Ed. Selecta, 1985.

fins als cabells, era negrosa. Calia avançar a les palpentes... Llavors ferien ma vista els tapissos que lluien darrera els brandons aparellats a cada contrafort de les capelles laterals. Eren de colors desmaiats... i a cadascun hi havia, simbolitzant els vicis, i passions, una o dues figures de la Mort a l'aguait... Més enllà una gran senyora agençant-se amb molta complaença davant del mirall... Un altre, no sé si home de guerra, fugia a cavall ben escapat. Una calavera amb crosses li deia, amb feréstec sarcasme, des de lluny:

Repara que si coixera
m'obliga al pas de tortuga,
no hi ha qui alcançar no puga
en ma imparable carrera.

Ballester també ens ho explica d'una manera semblant i així completa la d'Oller. No obstant, afegeix uns versos referents a un altre tapís:

Robusta salut t'enganya
observa en quan poc estriba,
no és cadena la que ho lliga,
penja sol d'est fil d'aranya.

Qualsevol xiquet no podia resistir-se a aquest espectacle!

Un altre esdeveniment que es convertia en espectacle i escarment era el dia que hi havia una execució. Per tenir més assistència es feia dimecres, dia de mercat. Moltes famílies hi portaven els fills per escarmentar-los i allisonar-los, era un costum.

Els nens de famílies més aburgesades i religioses jugaven a dir missa, també tenien una capelleta, la casulla del capellà i els estris: el calze, les canadelles, evidentment no era el cas dels alumnes d'aquesta escola.

Pel dia de Sants Innocents es feien bromes com la d'anar a recollir els neulers que pesaven molt. Entre els xiquets més grans, explica Ballester, hi havia dues colles: la dels pagesos (camalluents) i la dels senyorets (cama de pito) que sempre anaven a joco o a barallar-se amb pedres. Quan arribava Nadal era costum anar a visitar els pessebres de les cases i convents. I per acabar, l'home dels nassos, que arribava sempre al Portal Nou, tancava el cicle de l'any.

També la voluntat de mossèn Ribas de fer reviure el passat es reflecteix en petits manuscrits com el del *Folklore vallenc* dedicat als jocs. Són molt interessants les seves explicacions i el context, tant dels nens com de les nenes, i el recull de cançons. Alguns jocs com les basses, el bòlit, els clotaxons, l'enjoca, el flèndit, el joco, el refileador o senzillament jugar a fet i amagar ja són records. Entre les descripcions citem la dels plegafems per fer esment de l'escola i la seva càrrega social desconeguda per molts joves d'ara, i també la del joco que arreplegava una gernació de xiquets i podria ser un d'aquells jocs que cita el mestre que feien a la porta de l'escola amb molt soroll i esverament:

Operació desapareguda era la de anar els nens pobres pels camins i arreplegar lo que deixaven les cavalleries, per à adobar les vinyes. Així amb son producte ajudaven als seus pobres pares i obtenien quelcom per a la subsistència. Els nens perdien les classes de l'estudi [...] eren apodats "guardia civils de la carretera" perquè hi divagaven amb el cabàs al cap com un gros barret. Al trobar-se dos plega-fems se el jugaven fent una renglera de

lo que havien recollit, en parts iguals. Des de lluny hi tiraven una pedra, qui el tocava els guanyava. També s'ha perdut l'ofici de merder que tenien pare i fill Vadó, quin producte el venien en sec a les moltes adobaries que hi havia a la muralla del Carme.

El joco era propi de la postguerra. La imitació en els petits feia que entre ells tinguessin guerra, que la veien fer entre els grans.

En un carrer, en una plaça, en una barriada del poble, es formaven uns partits o partides de nois que tenien declarada la guerra als altres. Quan dava la batalla anaven amb pedres, bassetja o mandró per tirar-les als seus enemics. Els petits les tiraven a totbraç, els grans a vallbraç i amb fones i mandrons de un, dos, i tres ulls trenades de cànem, pita o cuiro per ells mateixos. Els principals nuclis de joco, des de la guerra primera carlista era: el dels Gitanos a la font de la Manxa, el del Pati, el de Sant Francesc i el del Portal Nou. Els d'un partit perseguien a l'altre... També es reunien tots els jocos de Valls per anar a algun poble veí... Aquestes lluites es feien com un joc o joco, que ve del baix llatí "jocus" de "jocare" que vol dir 'fer gresca o xivarri'.

Conclusió

Partint de la hipòtesi que darrere de tota font històrica hi ha un rerefons que cal descobrir amb preguntes al diari, des de diferents mirades, s'arriba a estirar el fil i poder extreure'n les següents conclusions:

Primera: que el diari del mestre Piñol no només ens parla de la seva classe i de les seves preocupacions, quasi obsessives pels càstigs corporals, sinó que ens parla de la vida vallenc i retrata l'analfabetisme i treball infantil del moment. Tot i referir-se a Valls, el diari pot ser extrapolat a qualsevol escola pública de nens del segle XIX de Catalunya.

Segona: des de l'àmbit pedagògic, malgrat ser llunyà en el temps, els sentiments i emocions del mestre no han canviat massa respecte els mestres actuals. Se sent sol, poc recolzat per l'administració local i impotent davant de l'alumnat. Els pares i les mares que treballen segueixen sense poder controlar els fills a casa i demanen que els eduqui el mestre. Mentre que pel que fa als alumnes sí que s'han notat canvis. La vida dels xiquets del segle XIX a l'escola era dura, d'esforç, és el període de "la letra con sangre entra", però tot i així la vida escolar és menys forta que la del món del treball infantil.

Tercera: el document, tot i estar escrit pel mestre i explicat moltes vegades en primera persona, té més d'un subjecte, ja que tant el mestre com els seus alumnes són els protagonistes d'aquesta història, la nostra.

Arxius consultats

AHCB.Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

AHCV.Arxiu Històric Comarcal de Valls

AMV.Arxiu Municipal de Valls

Restaurant Casa Felix

- Bodes
- Salons privats per a reunions i festes familiars

*Calçotades
tot l'any*

Tel. 977 60 13 50

FELIX HOTEL

53 habitacions / aire condicionat
TV / tennis / piscina
sales de convencions

Carretera de Tarragona, km. 17
Telèfon 977 60 90 90 - Fax 977 60 50 07
43800 VALLS